

1. Spravočnik dlja postupajuščih v moskovskij universitet, Moskva, 1968.
2. Leningradskij universitet, Spravočnik dlja postupajuščih, Leningrad 1966.
3. Muzej zemlevedenija moskovskogo gosudarstvennogo universiteta, Moskva, 1967.
4. A.A.Grigorjev, Razvitie teoretičeskikh problem sovjetskoj fizičeskoj geografii, Moskva, 1965.
5. V.A.Anučin, Teoretičeskie problemi geografii, Moskva, 1961.
6. Obščaja fizičeskaja geografija, Geografičeskij fakultet, Moskva, 1967.

jakob medved

nekateri socialni in ekonomski problemi sodobne afrike

Podobno kot etnični, jezikovni in verski problemi tudi številni socialni in ekonomski problemi sodobne Afrike izvirajo tako iz notranje strukture stare afriške družbe kot iz zunanjih vplivov, ki jih je prinašala predkolonialna in kolonialna doba ali pa jih prinaša današnji neokolonializem in blokovska delitev sveta.

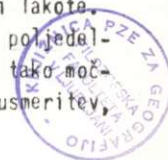
Pod skupino socialnih in ekonomskih problemov, ki izvirajo iz notranje strukture stare afriške družbe si predstavljamo vrsto problemov, ki so tesno povezani s tradicionalnim načinom gospodarjenja, z rodovno - plemenskimi odnosi, z njihovo socialno diferenciacijo in z odnosi med različnimi rasami, etničnimi, jezikovnimi, verskimi in socialnimi skupinami. Čeprav imajo ti tradicionalni načini gospodarjenja na splošno izrazite regionalne značilnosti, ki so se izoblikovale na osnovi večstoletnega prilagajanja svojstvenim naravnim razmeram ob sodelovanju zapletenega križanja različnih kulturnih vplivov in tradicij, so iz socialnogeografskih razlogov lahko znotraj regij in celo v enakih naravnih razmerah izredno velike razlike v načinu in usmerjenosti človekove dejavnosti v prostoru. Te razlike povzročata predvsem etnična in verska pripadnost prebivalstva. Intenzivnost njenega vpliva je v obratnem sorazmerju s splošno stopnjo družbeno ekonomskega in tehničnega razvoja v določenem področju. Zaradi tega je ta vpliv v razvitih evropskih državah minimalen ali pa sploh ne obstaja, v posameznih delih Afrike pa ima lahko izredno velik pomen.

V Severni Afriki, kjer se prepletajo vplivi stare hamitske in mlajše semitske plasti in absolutno prevlada islam, hkrati pa se zrcali prehod iz zmerno namo-

čenega sredozemskega sveta v polpuščavski in puščavski svet, so realitvno še najmanjše razlike. Tradicionalno gospodarstvo je marsikje ohranilo isto usmerjenost, iste načine proizvodnje in enako tehniko kot nam je vsem dobro znana iz atičnega sredozemskega sveta. Glede na etnično pripadnost prebivalstva pa obstajajo določene razlike; hamitska ljudstva so pretežno poljedelska, semitska pa se ukvarjajo z živinorejo in drugimi klasičnimi poklici.

V "črni Afriki", t.j. Afriki južno od Sahare prihajajo ta dejstva še mnogo bolj do izraza. Poljedelstvo in živinoreja sta skoraj povsem ločeni gospodarski panogi. Ta diferenciacija pa ni odraz realnega vrednotenja naravnih razmer za določeno gospodarsko usmeritev temveč je osnovana predvsem na etnični in verski podlagi. V sahelskem in savanskem svetu ter v področjih tropskih gozdov žive čista živinorejska in čista poljedelska ljudstva. Stroga delitev dela na etnični ali verski osnovi prinaša veliko škodo tako poljedelstvu kot živinoreji. Poljedelci nimajo zadosti naravnega gnoja in delovne živine, zato so donosi zelo nizki in prevladuje ročno delo. Živinorejcem primanjkuje krmne baze, saj so navezani pretežno samo na pašništvo. To dejstvo povzroča, da se uveljavlja nomadizem ali polnomadizem tudi v takih področjih, kjer bi ob povezavi živinoreje in poljedelstva bila mogoča stalna naselitev.

Enostranska gospodarska usmerjenost in pomanjkanje medsebojnih ekonomskih zvez se odraža tudi v enostranski prehrani, podhranjenosti in veliki nevarnosti lakote. Navezanost na tradicionalno živinorejsko ali poljedelsko usmeritev je pri afriških ljudstvih bila tako močna, da so posamezna ljudstva obdržala svojo usmeritev,

četudi so pri preseljevanju prišla v povsem drugačno naravno okolje, kjer ta usmeritev nikakor ni bila več gospodarsko utemeljena.

V tradicionalnih afriških razmerah ima živinoreja povsem drugačen pomen kot v gospodarsko razvitih področjih sveta. Pri veliki večini živinorejskih ljudstev je večje ali manjše število živine bolj znak socialnega prestiža kot pa prave ekonomske moči.

Živino zamenjujejo za žene, zato ima lastnik večje črede več možnosti za številnejše ženitvene vezi in s tem več možnosti za zveze z različnimi rodovi in plemeni, kar dviga njegov socialni položaj. Zakol živine je pogosto zvezan z verskimi obredi, na katerih se zbere dosti ljudi, kar utrjuje sorodstvene in soseske zveze in dviga socialni ugled lastnika živine; zaradi tega je pomembno predvsem število živine ne pa kvaliteta. Tako pojmovanje ovira napredek živinoreje. Povsod glede na krmno bazo rede preveliko število živine, zato prevladuje slaba kvaliteta, nizka mlečnost in slab prirast.

Z e m l j i š k a p o s e s t v Afriki temelji na religiozno političnih in plemenskih osnovah. V severni Afriki so se socialno posestni odnosi izoblikovali na osnovi islamskih tradicij, ki jih vse do danes niso mogli odpraviti. V Egiptu je 1947. leta 11 800 veleposestnikov imelo 37% vseh obdelovalnih zemljišč, 2 milijona kmečkih gospodarstev pa je imelo pod 0,42 ha zemlje. Obe agrarni reformi sta samo deloma ublažili težke socialno posestne razmere; prva iz leta 1952, je znižala maksimum na 84 ha, druga iz leta 1961 pa na 42 ha obdelovalne zemlje. V Maroku je 60% vse obdelovalne zemlje v rokah veleposestnikov, Evropejcev ali potomcev domače aristokracije, ki predstavljajo samo 5% kmečkega prebivalstva. Velika večina kmečkega prebivalstva (80%) poseduje od 0,5 do 4 ha zemlje. Mali kmetje in agrarni proletarijat jemlje zemljo v najem, za kar morajo veleposestnikom dajati tudi do 4/5 pridelkov. Podobne socialno posestne razmere so v vseh ostalih deželah Severne Afrike. Agrarno reformo, razen v ZAR, izvajajo tudi v Alžiriji.

V "črni" Afriki je zemlja po tradicionalnem pravu v večini primerov plemenska last. V Zahodni Afriki dobivajo zemljo, odnosno pravico do dosmrtnega uživanja zemlje prvi nasledniki, kar je zvezano z določenimi obredi. Zemljo razdeljuje plemenski poglavar za določeno odškodnino. Če zemlja ni obdelana, jo lahko plemenski poglavar dodeli drugemu. Dejansko torej z zemljo razpolagajo plemenski poglavarji, družinski očetje pa samo organizirajo proizvodnjo. Podobne zemljiško posestne razmere se uveljavljajo v vsej ostali "črni" Afriki, s številnimi nebitvenimi modifikacijami.

Kolonialna doba je prinesla velike spremembe v socialno strukturo stare afriške družbe in povzročila naglo

razkranjanje starih tradicionalnih socialnih odnosov. Kolonialne oblasti so skušale uvesti individualno lastništvo zemlje. V Ugandi je takoj po prihodu Angležev zemlja postala privatna last. Pri tem so imeli korigisti predvsem plemenski poglavarji, ki so dobili večje površine in boljše zemljo. Nekoliko počasnejši je bil ta proces v nekdanji Francoski zahodni Afriki, kjer je bilo leta 1950, samo 2 500 individualnih lastnikov zemlje (od skupno 18 milijonov prebivalcev). Največje spremembe v tradicionalnih zemljiško posestnih odnosih so nastale v področjih, ki so primerna za naselitev belcev ali pa v področjih tropskih plantažnih kultur. V prvih so kolonialne oblasti (npr. v Keniji, Rodeziji, JAR) odvezle zemljo domačinom ter jih pregnale v rezervate, ki obsegajo relativno male površine in leže v najslabših naravnih razmerah. V področjih plantažnih kultur pa so se sprožili različni procesi. Ponekod je zemlja že postala predmet trgovine, drugod pa je naglo doseljevanje prebivalstva iz notranjosti celine prisililo plemenske poglavarje, da dele zemljo tudi tem priseljencem, čeprav pripadajo povsem drugim plemenom in rodovom. Z osvoboditvijo večine Afrike izpod klasičnega kolonialnega jarma so nastale večje spremembe v zemljiško posestnih odnosih predvsem v tistih državah, kjer je bilo prej največ zemlje rezervirano za bele koloniste. V Keniji postopoma odkupujejo zemljo od belih kolonistov in jo vračajo domačinom, ki so bili pregnani iz "bele planote". Pri tem pa morajo zelo paziti, da zemljo izročajo pripadnikom različnih plemen, da bi se izognili morebitnim medplemenskimi sporom. V Tanzaniji so zemljo nacionalizirali. Relativno najmanjše spremembe v smeri razvoja zemljiško posestnih odnosov je osvoboditev prinesla v Zahodni Afriki. Prvotne težnje po podružabljenju zemlje so se s številnimi državnimi udari znatno zmanjšale, močno pa se krepe težnje po individualnem lastništvu.

Kolonialno gospodarstvo je v kratkem obdobju močno spremenilo tradicionalne družbeno ekonomske odnose in s tem tudi zavest in miselnost domačega prebivalstva. Z odpiranjem rudnikov, gradnjo prometnih poti in nastajanjem modernih plantaž je rasla potreba po delovni sili. V Severni Afriki, ki je bila v družbenem razvoju pred ostalo Afriko, kolonialni gospodarji niso imeli posebnih težav s pridobivanjem delovne sile, precej drugačne razmere pa so bile v ostali Afriki. Večina domačega prebivalstva ni poznala denarja in se ni želela vključiti v kapitalistični gospodarski sistem. Zato so kolonialni gospodarji uporabljali zelo različne metode za rekrutiranje delovne sile. Izbira metod je bila v različnih področjih in pri različnih kolonialnih gospodarjih zelo različna. V tistih področjih Afrike, ki so klimatsko najbolj ugodna za naselitev belcev, to je v Vzhodni in Južni Afriki, je na splošno prevladoval sistem rezervatov z nevzdržnimi življenj-

skimi razmerami, ki so prisilile domačine, da so iskali zaposlitev pri belih kolonistih. Kljub temu pa kolonialni gospodarji sprva niso imeli dosti uspehov pri rekrutiranju delovne sile, zato so morali v ta področja dovažati delovno silo iz Azije. To je bil del dobro premišljenega načrta kolonialne politike. Kolonialni gospodarji so potrebovali "vmesni člen" med seboj in zaostalo afriško družbo. Najprej so delavce iz Azije potrebovali za gradnjo železnic, pozneje pa so postali železničarji, uradniki, obrtniki in trgovci. Tako je v Vzhodni Afriki nastal "srednji sloj", ki ga je domače prebivalstvo gledalo z zavistjo in sovraštvom. Z zavistjo, ker so Azijci uživali neprimerno višjo življenjsko raven od njih in s sovraštvom, ker so azijski trgovci posojali tudi denar, večkrat za oderuške obresti. Tega so se Azijci dobro zavedali, zato so ob nastajanju samostojnih držav v večini primerov zaprosili za angleško državljanstvo, ne pa za državljanstvo držav v katerih žive. Kljub temu, da mlade afriške države ta "srednji sloj" še potrebujejo, saj je med njimi največ kvalificiranih delavcev, obrtnikov in celo strokovnjakov, je odpor domačinov proti Azijcem tako velik, da se vedno bolj pojavljajo zahteve po izselitvi. Obstaja odprto vprašanje, kam naj se izsele? Velika Britanija, ki jim je sicer priznala svoje državljanstvo, se jih brani ter skuša z Indijo in Pakistanom doseči sporazum o vrnitvi teh ljudi v Azijo.

V ostalih področjih, ki niso primerna za naselitev belcev, so kolonialni gospodarji rekrutirali delovni silo predvsem z davki na glavo in z obveznim delom. Vzporedno s temi ukrepi so moderne oblike agrarnega in neagrarnega gospodarstva (rudarstvo, plantaže) ter vedno boljše prometne zveze prinašale velike spremembe v materialno okolje. Pridobitve sodobne civilizacije so polagoma prodirale tudi v najbolj oddaljene kraje ter prinašale velike spremembe v način proizvodnje, usmerjenost gospodarstva, v prehrano in nošo ljudi, gradnjo stanovanj itd. Te spremembe v materialnem okolju se vedno bolj odražajo tudi v zavesti ljudi. Zavest o pripadnosti ožji rodovni skupnosti, o skupni lastnini in socialni enakosti vedno bolj blede, vzporedno s tem pa rastejo težnje posameznika po višjem življenjskem standardu in s tem težnje po preseljanju in odseljevanju. Če je pred osvoboditvijo v številnih deželah še prevladovala prisilna delovna migracija (kot je še danes v JAR in v kolonijah), je danes povsod v ospredju ekonomska migracija. Glavna področja doseljevanja so predeli z razvitim plantažnim gospodarstvom ter rudarsko-industrijska središča. V Zahodni Afriki je glavno področje doseljevanja Gvinejsko primorje z razvitimi plantažami različnih tropskih kultur, mnogo delovne sile pa najde zaposlitev tudi v pristaniščih, gozdovih in v rudnikih. Drugo važno področje doseljevanja sezonske delovne sile je sudanski bombažni pas, zlasti bombažni nasadi v Severni Nigeriji. V Nizki ekvatori-

alni Afriki priteguje največ doseljencev katanško rudarsko-industrijsko področje, kjer dela več kot tretjina vse domače delovne sile. Okrog 100 000 delavcev je iz same province, okrog 60 000 delavcev pa je iz drugih predelov Konga. Druga pomembnejša središča doseljevanja delovne sile sta kinshasko rudarsko - gozdarsko področje ter Kivu, ki zaposluje precej delovne sile tudi iz Burundija in Ugande. V Vzhodni Afriki je stalno in sezonsko doseljevanje delovne sile usmerjeno proti bombažnim in kavniim plantažam v Ugandi, na Kenijskem višavju in na ostalem obrežju Viktorijinega jezera. Južna Afrika, kot gospodarsko najbolj razviti del "črne celine", priteguje tudi največ delovne sile. Glavna središča doseljevanja so Transvaal in Natal, ki zaposlujeta več kot 360 tisoč doseljencev, od tega jih je 235 000 doma izven JAR. V agrarno-industrijskih področjih Rodezije ter v "pasu bakra" v Zambiji dela čez 310 tisoč doseljencev, največ iz Malavija, Mozambika, Angole in Botsvane.

Razen teh pglavitnih središč modernega agrarnega in neagrarnega gospodarstva, ki sprejemajo stalne in sezonske doseljence iz širokega področja, obstaja še vrsta manjših središč, ki so pomembna za ožja območja. Na splošno je za sodobno Afriko značilen izredno močan "beg z dežele", to je beg iz relativno prenaseljenih agrarnih področij v mesta ter v rudarska in industrijska središča. Posledica tega procesa je naglo naraščanje števila prebivalstva v mestih. Za ilustracijo si oglejmo dva tipična primera. V Lagosu se je število prebivalstva od leta 1950 do leta 1963 povečalo od 250 tisoč na 670 tisoč, v Ibadanu pa od leta 1931 do 1963 od 378 tisoč na 650 tisoč prebivalcev. Podobne tendence rasti kažejo vsa druga večja mesta v Afriki.

Ker nobena afriška država nima zadosti finančnih sredstev, da bi ob tem navalu doseljencev lahko mesta načrtno širila in preskrbela za osnovne komunalne naprave, se socialna diferenciacija mestnih četrti še nadalje močno stopnjuje. Poleg modernih četrti iz kolonialnega obdobja in iz obdobja po pridobitvi samostojnosti, kjer je koncentrirano gospodarsko, upravno in politično življenje ter stanovanja višjih socialnih plasti, se vrste skrajno siromašne četrti zasilnih barak, brez vsakih komunalnih in sanitarno-higienskih naprav.

Posledica kolonialne dobe je tudi splošna zaostalost in kolonialna usmerjenost afriškega gospodarstva. Razen redkih izjem so proizvodjalne sile še povsod slabo razvite, proizvodnja je še pretežno samo agrarna in rudarska. Proizvodnja in potrošnja sta po svoji vrednosti še na zelo nizki stopnji in predstavljata le nezaten delež svetovne proizvodnje. Afrika proizvaja neprimerno manj kot bi ustrezalo številu njenega prebivalstva, ki predstavlja 9,5% celotnega prebivalstva

sveta, daje pa samo 2% svetovnega narodnega dohodka. Pri stopnji gospodarskega razvoja in kolonialni usmerjenosti gospodarstva pa obstajajo med posameznimi področji bistvene razlike. V Severni Afriki je bil vse do leta 1964 izvoz agrarnih proizvodov po vrednosti pred izvozom surovin; agrarni proizvodi so dajali 56%, rudarstvo 40% in ostalo 4% vrednosti izvoza. Zadnja leta pa delež rudarske proizvodnje naglo narašča, predvsem zaradi večje proizvodnje nafte in zemeljskega plina.

V Zahodni Afriki, ki preživlja okrog 100 milijonov ljudi je naipomembnejša gospodarska panoga kmetijstvo, ki daje 88% vrednosti izvoza, ostali delež pa dajejo rude. Od posameznih kultur je najvažnejši kakao (32%), sledijo oljna palma (14%), kava (13%), zemeljski orešek (10%), kavčuk, les in bombaž.

Nizka ekvatorialna Afrika ima dokaj uravnotežen izvoz agrarnih in rudarskih proizvodov. Glavni kmetijski izvozni predmeti so: kava (18%), bombaž (12%), kavčuk (4%) in les (7%). Od rud daje največji delež k vrednosti izvoza baker (38%), sledijo zlato, kobalt, diamanti, mangan, cink in kositer.

Vzhodna Afrika je izrazito agrarno področje, saj rude prispevajo samo okrog 4% k celotni vrednosti izvoza. Od agrarnih proizvodov je na prvem mestu kava (42%), sledijo bombaž (29%), sisal (14%), sladkorni trs in druge tropske kulture.

Južna Afrika je gospodarsko najbolj razvito področje

Afrike, saj je po narodnem dohodku na posameznega prebivalca (210 dolarjev), po vrednosti izvoza (78 dolarjev) in po porabi energije (910 kWh) daleč pred ostalimi regijami. Pri izvozu pa kaže še vedno kolonialni značaj. Rude dajejo 56% vrednosti izvoza (zlato 29%, baker 18%, diamanti 4,6%, azbest 2,6% itd.), kmetijstvo pa 25% (voina 10%, sadje in vino 4%, tobak 4% itd.). Industrijski proizvodi prispevajo 19% vrednosti izvoza, izvažajo pa jih pretežno v druge afriške države.

Ti podatki pa dobe svojo pravo vrednost šele takrat, če se spomnimo na neprestano padanje cen določenim agrarnim proizvodom in rudam ter istočasno neprestano višanje cen industrijskim izdelkom. V zadnjem desetletju so se znižale cene afriškim agrarnim proizvodom povprečno za 30%, istočasno pa so se dvignile cene industrijskim proizvodom za 9%. Tako je uspelo industrijsko razvitim državam sveta potegniti iz Afrike velike dobičke, ki marsikje znatno presega vsoto, ki jo dobiva posamezna država kot pomoč od razvitih držav. Skupni dobiček razvitih držav, pa je še znatno večji, če upoštevamo dobiček od izvoza kapitala. Zaradi tega dolgovi afriških držav stalno naraščajo in znašajo okrog 34 milijard dolarjev, letne anuitete in obresti pa znašajo od 4 do 6 milijard dolarjev.

Tako se kljub formalni "pomoči" nerazvitim državam ekonomski položaj večine afriških držav neprestano relativno slabša ter vedno bolj zaostaja za splošnim gospodarskim razvojem; prepad med razvitimi in nerazvitimi deželami sveta je vsak dan večji.

KNJIŽEVNOST

t. šifrer

Mladen Friganović: Socijalna geografija I. Stanovništvo svijeta. Zagreb, Školska knjiga 1968, str. 237, cena 31 N din

Po letu 1959, ko je v Beogradu izšla knjiga Vojislava Radovanovića: "Opšta antropogeografija. Knjiga I. Uvod u geografiju ljudi. Fizička antropogeografija", v Jugoslaviji nismo dobili več nobene knjige, ki bi obravnavala geografijo prebivalstva. To vrzel je sedaj zapolnil dr. M. Friganović s svojo najnovejšo knjigo. Razdelil jo je na štiri velika poglavja. V prvem z naslovom "Geografski razmeštaj stanovništva", govori o različni gostoti prebivalstva ter o razvoju naselitve na Zemlji. V drugem poglavju "Dinamika i struktura stanovništva svijeta" je osvetlil prirodno rast prebivalstva,

demografske režime, strukturo prebivalstva po starosti in spolu ter njegovo gospodarsko oziroma poklicno strukturo, ter končno migracije prebivalstva. O odnosu prebivalstva do fizičnogeografskega in družbenogeografskega okolja govori avtor v poglavju "Stanovništvo i geografska sredina". Posebne strani je namenil mestnemu in podeželskemu prebivalstvu ter danes tako intenzivnemu procesu urbanizacije. Knjigo zaključuje avtor z aktualnim poglavjem "Kamo ide čovječanstvo". Sledijo še statistične tabele ter pregled važnejše literature.

Tomislav Rakičević: Opšta fizička geografija. Drugo izdanje. Beograd, Zavod za izdavanje udžbenika SR Srbije 1968, str. 387, cena 40 N din.